

Píše Jakub Sichálek

(E*forum, 04. 01. 2017)

Dvojdomev II

To, co nutně provází koncepční proměny českého literárního dějepis, je nakládání s jinojazyčným bohemikálním písemnictvím. Národnostní, česko-německý antagonismus prostupující v 2. polovině 19. století výrazně i vědeckými kruhy vytvářel ideový substrát, na němž byly zvláště po skončení 2. sv. války „pěstovány“ vlivné teze proklamující, že německy psaná literatura českých zemí není součástí dějin české literatury.

Budu-li důsledný, musím konstatovat, že sám Josef Hrabák (1912–1987), který především ony teze formuloval a uváděl v další život, příliš důsledný nebyl a výjimečně zastával i rozdílné stanovisko. Zejména od poloviny 50. let 20. století se tedy situace v české paleobohemistice přeci jen měnila; avšak optimismus Hanse Holma Bielfeldta (srov. *Zeitschrift für Slawistik* 4, 1959, s. 198) byl předčasný. J. Hrabák některá svá starší tvrzení, namířená např. proti tomuto autorovi důležité monografie *Die Quellen der alttschechischen Alexandreis* (1951), sice zmírnil, ale pokud šlo o základní koncepci německo-českých literárních vztahů a význam německých slovesných bohemik pro dějiny českého písemnictví, v zásadě trval na svých starších stanoviscích, přiznávajících německé bohemikální tvorbě inferiorní postavení a traktujících ji jako „cizí těleso“ (srov. *Polyglotta*, s. 149).

To, že Hrabák promýšlel a formuloval závažné koncepční problémy, před nimiž česká literární historiografie stála a stojí, je třeba ocenit, přestože se s jeho optikou dnes už těžko ztotožníme. Nebyl ostatně sám; překvapivě i u Antonína Škarky (1906–1972) najdeme na konci 40. let tezi, že německá slovesná bohemika nemají souvislost s naším literárním vývojem (srov. *Slezský sborník* 48, 1950, s. 55). Dobové ideové klima také dobře ilustruje posun v náhledu Alberta Pražáka (1880–1956), který patřil spíše ke generaci Škarkových a Hrabákových učitelů.

A. Pražák během okupace napsal a v roce 1945 vydal známou monografii *Staročeská báseň o Alexandru Velikém* (jde o jedinou modernější českou monografii věnovanou staročeské *Alexandreidě* – vedle toho existuje několik monografií německojazyčných: vedle oné zmíněné Bielfeldtovy jsou to knihy Ulricha Johanßena /s. d., asi 1932/ a Walburgy Kreft /1981/!). Pražák v citované knize opakovaně zdůraznil samostatnost českého autora vůči jinojazyčným zpracováním téže látky a popřel, byť s jistou opatrností, často diskutovanou závislost staročeské skladby na německém bohemikálním románu Ulricha von Etzenbach určeném českému králi; už se však

nestačil vyrovnat s nejnovějšími pracemi z přelomu 30. a 40. let, které vliv německé skladby na českou potvrzovaly, jen je registroval. O několik let později, v předmluvě jak k vědeckému, tak i čtenářskému vydání téže staročeské básně (1947, resp. 1949) se pak Pražák této otázky ani slovem nedotkl a Ulrichův německý román zde mezi výčtem „Alexandreid“, které obsahují motivy apod. blízké české básni, ani neuvedl.

Nejde zde pochopitelně o něčí rekriminaci, ale o historicko-naukový kontext, jím podmíněnou perspektivu a její důsledky. Otázka vztahu staročeské *Alexandreidy* k *Alexandreidě* Ulrichově sloužila české i německé bohemistice přinejmenším od 80. let 19. století jako exemplum nekritického přístupu „protistrany“ – tu německých, tam českých badatelů. Jak později zdůraznil hamburský slavista širokého odborného záběru i hlubokého vhledu Dietrich Gerhardt, takové kontroverze, připomínající mezistátní fotbalový zápas, kde se hraje o národní prestiž, odvedly zcela zbytečně pozornost od podstatnějších otázek spjatých s *Alexandreidou* (*Die Welt der Slaven* 5, 1960, s. 275).

Většina z těchto problémů (datace, geneze textu, vzájemný poměr rukopisů, jejich kontextové zasazení atd.) zůstává dosud neosvětlena. Na podněty Miloslava Švába (1913–1986), který se českou *Alexandreidou* zabýval po celý vědecký život – z jeho disertační práce mimochodem nepřiznaně těžil i jeho učitel A. Pražák ve své monografii –, si po desetiletí netroufl nikdo navázat. M. Šváb, který mohl své poznatky publikovat jen zčásti, oslabil, vlastně vyloučil přímou závislost druhé poloviny českého zpracování alexandrovské látky na německém zpracování Ulrichově, ale také upozornil na důležitost srovnání staročeské *Alexandreidy* s dalším Ulrichovým německým románem *Wilhelm von Wenden*. Dále se například pokusil revidovat atraktivní otázku výskytu anagramů v českém textu, výzkum však nestačil dokončit (k M. Švábovi srov. *echo* z 20. 3. 2013).

Pokud jde o vztah českého zpracování k německému, recentní německá a francouzská práce se musely nedávno spokojit s otazníky nebo neutříděnou a nedostatečnou evidencí (srov. *Germania Litteraria Mediaevalis Francigena*, sv. 4: Historische und religiöse Erzählungen, ed. G. H. M. Claassens – F. P. Knapp a H. Kugler, Berlin 2014, s. 72; *La fascination pour Alexandre le Grand dans les littératures européennes /Xe–XVIe siècle/*, ed. C. Gaullier-Bougassas, Turnhout 2014, 4 sv., passim). Výklad o obou *Alexandreidách* obsažený v knize o panovnickém dvoře Přemyslovců, předloni u nás vydané a nepochybně záslužné, pak Švábovy práce ani nezná, opakuje zato několik nepřesností a přidává i pár nových nesmyslů – o to mrzutějších, že jde o úspěšnou popularizační knihu (srov. Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka a kol., *Přemyslovský dvůr*, Praha, 2014).

Staročeská *Alexandreida* má nepochybně dvojjazyčné pozadí a jejího autora (pomiňme možnost, že za tím, co označujeme jako staročeská *Alexandreida*, stálo autorů víc) můžeme považovat za prvního pasivního trilingvistu. V trilingvním (primárně však latinsko-německém) kontextu je třeba interpretovat víc staročeských děl. Významné podněty tak českému bádání poskytují právě zahraniční práce germanomedievistické.

Tak například už před třemi desetiletími upozornil německý literární historik Christoph März (1956–2006) na možnost, že záhadná staročeská symbolická báseň z konce 14. století tradičně označovaná jako *Kocovník* (dešifrováním jejího enigmatického poselství si lámala hlavu celá plejáda interpretů) je úzce inspirována jednou z nejvýznamnějších skladeb středověké německé písňové lyriky, *Lejchem o Panně Marii* Heinricha von Meißen zvaného Frauenlob (asi 1250/60–1318). Čeští bohemisté i germanisté však Märzovu cennému postřehu nevěnovali pozornost, přestože März vlastně znovuotevřel téma Frauenlob a Čechy, které kdysi (v roce 1881) iniciativně vyvolal jiný badatel na poli německo-českých literárních kontaktů, ve Vídni působící (literární) historik a editor Ferdinand Menčík (1853–1916).

Nové čtení a interpretace *Kocovníka* Märzovu tezi potvrdily (srov. loni vydaný sborník *Ubi est finis huius libri deus scit*, Praha, s. 215–29). Historické zasazení *Kocovníka* naši bohemistiku, domnívám se, teprve čeká; v této souvislosti bych upozornil na pravděpodobnou spojitost české skladby s tehdejšími živými mariologickými kontroverzemi i na možnou tematickou paralelu k latinské kantiléně pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna o neposkvrněném početí P. Marie z konce 14. století.

Zmíněná zjevná motivická inspirace jednou z nejvýznamnějších mariánských skladeb německého středověku není u staročeské básně vlastně až takovým překvapením. Ze Schmausova pojednání o německo-českých literárních vztazích (srov. *echo* z 19. 9. 2016) se občas citovala jedna věta: „Výzkum tu má v každém případě před sebou ještě řadu úkolů“ (cit. podle přetisku 2. vydání in *Gesammelte slavistische und balkanologische Abhandlungen I.*, München 1971, s. 329). Nic jí neubírá na platnosti, že byla vyslovena před víc než půl stoletím.

www.ipsl.cz